

جرائم‌شناسی اسلامی با رویکردی بر جرائم ناشی از نفرت مذهبی

سیدمحمد رضا موسوی فرد^۱، محمد احمدی کمرپشتی^۲

^۱دکتری حقوق جزا، عضو هیئت علمی گروه حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران، واضح گرایش جدید حقوق

کیفری (جرائم‌شناسی اسلامی) در ایران.

^۲دانشجوی مقطع دکترای تخصصی حقوق کیفری و جرم شناسی(phd)، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

نویسنده مسئول:

محمد احمدی کمرپشتی

چکیده

جرائم‌شناسی، شاخه‌ای از علوم جنایی که با روش علمی و عینی به تحلیل علل و عوامل زیستی، روانی و اجتماعی پیدایش جرم، به هدف پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح و درمان بزهکاران، می‌پردازد. جوامع انسانی همواره با مخالفت با قانون و هنجارشکنی اجتماعی روبرو بوده‌اند. استمرار وقوع جرائم، به رغم اتخاذ تدبیرهایی در برابر بزهکاران، از دیرباز اندیشمندان، فلسفه‌دان و مصلحان اجتماعی را بر آن داشته تا درباره ماهیت و علت ارتکاب جرم و چگونگی مقابله با آن راه حل‌هایی ارائه دهنند. ولی مطالعه علمی جرم، به عنوان پدیده فردی اجتماعی، ره‌آورده تمدن جدید است. در ادوار پیشین، به مجازات‌ مجرم بیش از علل جرم اهمیت داده می‌شد. علت ارتکاب بزه را اموری چون تقدیر، حلول ارواح خبیث، جهل و فقر و ثروت می‌دانستند و رفتار با بزهکاران غالباً با شدت و خشونت همراه بود. به نظر قاطبه عالمان مسلمان – جز برخی فرق اسلامی – انسان در رفتار و کردار خود اراده و اختیار دارد و تا زمانی که زوال اختیار او ثابت نشود از نظر کیفری مسئول شناخته می‌شود. از دیدگاه حقوق کیفری اسلام، ملاک اجرای بسیاری از مجازات‌ها (مانند حدود و قصاص) وجود مسئولیت کیفری است، در این مقاله سعی داریم علاوه بر تبیین جرم‌شناسی کیفری به موضوع جرم‌شناسی اسلامی پرداخته و در مورد جرائم ناشی از نفرت مذهبی نیز اشاراتی داشته باشیم.

کلمات کلیدی: جرم‌شناسی اسلامی، نفرت مذهبی، جرائم، حقوق کیفری.

مقدمه

بر پایه آموزه‌های قرآن و احادیث، انسان تربیت‌پذیر است و باید تربیت شود. همچنین بر تأثیر نسب، وراثت و محیط خانواده، و اطرافیان و جامعه بر منش و شخصیت افراد تأکید شده و وجود مجرم مادرزاد (بالفطره) - که در مکتب تحقیق حقوق جزا پذیرفته شده است - مقبول نیست. (نهج البلاغة، نامه ۳۱) در نظام حقوق کیفری اسلام، در جرائمی که هنجارها و مصالح مهم جامعه را هدف قرار می‌دهند، یعنی جرائم مستوجب حدود، قصاص و دیات، از توجه به شخصیت بزهکار چشم‌پوشی می‌شود و قاضی حق ندارد به مجازاتی جز کیفر معین حکم کند، مگر آن که بزه دیده (مَجْنُونٌ عَلَيْهِ) یا ولی او (در جرائم مستوجب قصاص و دیات) مجرم را عفو کنند، زیرا انگیزه قصاص و دیات، علاوه بر اجرای عدالت، تأمین حقوق بزه دیده هم هست و رضایت او موجب تخفیف یا نفی مجازات می‌شود. اما در جرائم مشمول تعزیر، از آن رو که هدف اصلی، اصلاح و تربیت و بازپروری بزهکار است، قاضی اختیار دارد که از بین مجموعه مجازات‌ها، مجازاتی را انتخاب کند که با شخصیت و اوضاع بزهکار و موقع جرم تناسب دارد. در این مقاله یکی از موارد مهمی که می‌توان به آن اشاره نمود مسئله جرائم ناشی از نفرت مذهبی است. از این‌رو به تبیین آن خواهیم پرداخت.

سیر تاریخی جرم‌شناسی

جوامع انسانی همواره با مخالفت با قانون و هنجارشکنی اجتماعی روبه‌رو بوده‌اند. استمرار وقوع جرائم، به رغم اتخاذ تدابیر تنبیه‌ی در برابر بزهکاران، از دیرباز اندیشمندان، فیلسوفان و مصلحان اجتماعی را بر آن داشته تا درباره‌ی ماهیت و علت ارتکاب جرم و چگونگی مقابله با آن راه حل‌هایی ارائه دهند. ولی مطالعه علمی جرم، به عنوان پدیده‌ی فردی - اجتماعی، ره‌آورد تمدن جدید است.

در ادوار پیشین، به مجازات مجرم بیش از علی جرم اهمیت داده می‌شد. علت ارتکاب بزه را اموری چون تقدير، حلول ارواح خبيث، جهل و فقر و ثروت می‌دانستند و رفتار با بزهکاران غالباً با شدت و خشونت همراه بود. (دانش، ص ۱۱-۱۳؛ مظلومان، ص ۸۳-۸۶) از نیمه‌های قرن یازدهم / هفدهم بارونق علوم چهره شناسی، جمجمه‌شناسی و مطالعات انسان‌شناسی، تحقیقات علمی درباره علل ارتکاب جرم آغاز شد؛ از جمله درباره‌ی رابطه چهره با ویژگی‌های افراد، رابطه بیمارهای روانی با جرم و تأثیر محیط جغرافیایی و وراثت بر وقوع جرم. (کی نیا، ج ۱، ص ۳۷۴-۳۸۸؛ دانش، ص ۱۳-۱۵؛ مظلومان، ص ۸۶-۸۸) در سده‌ی دوازدهم / هجدهم در اروپا، در پی اعتراض فیلسوفان و اصلاح‌گران اجتماعی بهشدت مجازات‌ها و خودکامگی نظام کیفری، مکاتب گوناگونی در حقوق جزا پدید آمد. در سده‌ی سیزدهم / نوزدهم پیشرفت دانش بشری امکانات جدیدی برای بررسی ماهیت و علت وقوع جرم فراهم کرد. در اوخر همین قرن در ایتالیا سزار لمبروزو (پیشک، متوفی ۱۳۲۷/۹/۱۹۰۹)، رافائل گاروفالو (قاضی، متوفی ۱۳۳۲/۱۴۱۹) و انریکو فری (حقوق‌دان و جامعه‌شناس، متوفی ۱۳۰۸ ش)، با تأثیرپذیری از داده‌های علمی جدید، مکتب تحقیق حقوق جزا را بنیان نهادند. (صانعی، ج ۱، ص ۶۵-۶۶) اصول کلی این مکتب - که در حقوق کیفری تأثیر بسیاری گذاشت - عبارت بود از:

- (۱) نفی آزادی اراده انسان در فرایند ارتکاب جرم؛ یعنی ارتکاب یافتن جرم با تأثیرپذیری مجرم از علی و عوامل جرم‌زای درونی شامل نقص بدنه، روانی و زیستی و عوامل جرم‌زای بیرونی چون محیط‌های اجتماعی، خانوادگی و اقتصادی، بدون اختیار داشتن او؛
- (۲) انکار مسئولیت اخلاقی مجرم و پذیرش مسئولیت اجتماعی او؛

(۳) نعادلانه و غیرمفید بودن مجازات‌ها و پیشنهاد جایگزینی «اقدامات یا تدابیر تأمینی» برای اصلاح مجرمانی که «حالت خطرناک» دارند؛
(۴) لزوم طبقه‌بندی بزهکاران، برای هماهنگ نمودن اقدامات تأمینی باشخصیت هر یک از آن‌ها، و نیز لزوم تحقیق در علی جرم باهدف کاهش ارتکاب آن. درواقع، رویکرد اصلی این مکتب، توجه به مجرم بود. (صانعی، ج ۱، ص ۶۷-۷۲؛ پرadel، ص ۹۰-۱۰۳) بدین‌سان رشته جدیدی به وجود آمد که موضوع آن مطالعه و تبیین جرم و علل وقوع آن با استفاده از روش علمی و تجربی بود، نه گفتگوی صرف درباره آعمال مجرمانه. این رشته علمی ابتداء، تحت تأثیر مطالعات لمبروز در مسئله ارتباط ارتکاب جرم با خصوصیات جسمی بزهکاران، انسان‌شناسی جنایی نام گرفت. اصطلاح جرم‌شناسی را نخستین بار در ۱۲۹۶/۱۸۷۹ دانشمند فرانسوی، توپینار، در کتاب خود به کاربرد و در ۱۳۰۲/۱۸۸۵ گاروفالو کتاب جرم‌شناسی را نوشت. (دانش، ص ۱۹؛ کی نیا، ج ۱، ص ۲-۳) از ۱۳۰۲ تا ۱۸۸۵/۱۸۸۵ تا آغاز جنگ جهانی اول، همایش‌های بین‌المللی سالیانه با عنوان مردم‌شناسی جنایی، در کشورهای اروپایی برگزار شد. به علاوه، گسترش آموزش علم جرم‌شناسی در دانشگاه‌ها و حجم زیاد تحقیقات و آثار مرتبط با آن، تأسیس مؤسسات جرم‌شناسی، انتشار نشریات متعدد درباره‌ی آن و ظهور آرا و مکاتب گوناگون در این علم، بیانگر موقعیت تثبیت‌شده جرم‌شناسی در میان سایر علوم است، هرچند درباره ماهیت آن به عنوان علم مستقل اختلاف نظر وجود دارد. (مظلومان، ص ۹۱-۹۹) جرم‌شناسی با تمام علوم راجع به بزه و بزهکاری ارتباط دارد، از جمله با حقوق کیفری، کیفرشناسی، سیاست جنایی و جرم‌یابی. هرچند جرم‌شناسی و حقوق کیفری، هر دو، به بررسی جرم می‌پردازند، از نظر موضوع، روش بررسی و تحقیق و اهداف تفاوت‌هایی دارند: در حقوق کیفری، به‌موجب «اصل قانونی بودن جرم»، تنها عملی جرم به شمار می‌رود که

در قانون پیش‌بینی شده باشد، و به خصوصیات بزهکار و علل ارتکاب جرم پرداخته نمی‌شود و هدف آن مبارزه با جرم و درمان بزهکار از راه مجازات است؛ ولی جرم‌شناسی، افزون بر جرم قضایی، به بررسی ناهنجاری‌ها و انحرافات اجتماعی و اخلاقی نیز می‌پردازد، به علل و انگیزه‌ی وقوع جرم و شخصیت بزهکار توجه دارد و از راه مبارزه با علل و عوامل جرم، در درمان بزهکار و پیشگیری از وقوع جرم می‌کوشد. (کی‌نیا، ج ۱، ص ۱۴-۵۱) به رغم این تفاوت‌ها، جرم‌شناسی و حقوق کیفری ارتباط تنگاتنگی دارند. دستاوردهای دانش جرم‌شناسی منشأ تحولات شکلی و ماهوی گستردگی‌ای در حقوق کیفری گردیده و موضوعاتی چون لزوم اनطباق مجازات با شخصیت بزهکار، ضرورت اقدامات تأمینی و اجرای روش‌های جدید اصلاحی، تربیتی و درمانی، در حقوق کیفری پذیرفته شده است.

علومی که ساختار جرم‌شناسی را تشکیل می‌دهند و مقوم آن به شمار می‌روند، عبارت‌اند از: زیست‌شناسی کیفری (جنایی)، روان‌شناسی کیفری (جنایی) و جامعه‌شناسی کیفری (جنایی). زیست‌شناسی کیفری جنبه‌های زیست‌شناختی پدیده مجرمانه (یعنی خصوصیات زیستی و وراثتی بزهکار، از قبیل سن، جنس، نژاد و وراثت) را بررسی می‌کند. روان‌شناسی کیفری، خصوصیات روانی بزهکاران (از قبیل اختلالات رفتاری، شخصیتی و بیماری‌های روانی آن‌ها) را مطالعه می‌کند و جامعه‌شناسی کیفری، به بررسی عوامل اجتماعی مؤثر در ارتکاب جرم مانند مذهب، فرهنگ، خانواده، شغل، اقتصاد، تراکم جمعیت، مسکن، مطبوعات، جنگ و حکومت سیاسی می‌پردازد (شامبیاتی، ج ۱، ص ۱۲۱-۱۳۶).

جرائم‌شناسی را مشتمل بر شاخه‌های نظری و کاربری گوناگون دانسته و از جمله آن را به شاخه‌های عمومی، اختصاصی و بالینی تقسیم کرده‌اند (رحیمی نژاد، ص ۲۱۱؛ دانش، ص ۲۲-۲۴).

در جرم‌شناسی بالینی، جرم‌شناس برای تشخیص حالت خطرناک یا آمادگی جنایی بزهکار، وی را از نظر زیستی، روانی و اجتماعی معاینه می‌کند و می‌آزماید و با تشکیل پرونده شخصیت برای او، قاضی را در اجرای صحیح عدالت کمک می‌کند. هدف جرم‌شناسی بالینی آگاهی از درجه حالت خطرناک، پیش‌بینی رفتار فرد در آینده و ارایه روشی است که باید، برای کاهش امکان تکرار جرم، در مورد او اجرا شود. امروزه این رویه، با توجه به ثمربخش بودن آن، در زندان‌های بیشتر کشورها وجود دارد، از جمله در ایران (مطلوب آبین نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور) علم جرم‌شناسی، به رغم جوان بودن، از پویایی بسیار برخوردار است و گرایش‌های جدیدی در آن پدید آمده است. دولت ایران در ۱۳۳۷ ش، با تصویب مجلس شورای ملی، به عضویت مؤسسه بین‌المللی جرم‌شناسی درآمد. در ۱۳۴۵ ش مؤسسه جرم‌شناسی وابسته به دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران تأسیس شد که تاکنون فعال است. در شماری از کشورهای اسلامی هم مؤسسات جرم‌شناسی فعال‌اند (از جمله در مصر و ترکیه).

جرائم‌شناسی در منابع اسلامی

به نظر قاطبه عالمان مسلمان - جز برخی فرق اسلامی - انسان در رفتار و کردار خود اراده و اختیار دارد و تا زمانی که زوال اختیار او ثابت نشود از نظر کیفری مسئول شناخته می‌شود. از دیدگاه حقوق کیفری اسلام، ملاک اجرای بسیاری از مجازات‌ها (مانند حدود و قصاص) وجود مسئولیت کیفری است، ولی این نکته به معنای بی‌اعتنایی به اخلال و بی‌نظمی‌های افراد فاقد مسئولیت کیفری (مانند اطفال و دیوانگان) نیست و مثلاً اطفال بزهکار مشمول اقدامات تأدیبی به شمار رفته‌اند (شهید ثانی، ج ۹، ص ۴۱؛ نجفی، ج ۲۲-۲۳).

بر پایه آموزه‌های قرآن و احادیث، انسان تربیت‌پذیر است و باید تربیت شود. همچنین بر تأثیر نسب، وراثت و محیط خانواده، و اطرافیان و جامعه بر منش و شخصیت افراد تأکید شده و وجود مجرم مادرزاد (بالفتره) که در مکتب تحقیق حقوق جزا پذیرفته شده است - مقبول نیست (نهج البلاغه، نامه ۳۱؛ کلینی، ج ۱، ص ۲۰).

در نظام حقوق کیفری اسلام، در جرائمی که هنجارها و مصالح مهم جامعه را هدف قرار می‌دهند، یعنی جرائم مستوجب حدود، قصاص و دیات، از توجه به شخصیت بزهکار چشم‌پوشی می‌شود و قاضی حق ندارد به مجازاتی جز کیفر معین حکم کند، مگر آنکه بزه دیده (مَجْنِيَّ عليه) یا ولی او (در جرائم مستوجب قصاص و دیات) مجرم را عفو کنند، زیرا انگیزه قصاص و دیات، علاوه بر اجرای عدالت، تأمین حقوق بزه دیده هم هست و رضایت او موجب تخفیف یا نفی مجازات می‌شود. اما در جرائم مشمول تعزیر، ازان رو که هدف اصلی، اصلاح و تربیت و بازیوری بزهکار است، قاضی اختیار دارد که از بین مجموعه مجازات‌ها، مجازاتی را انتخاب کند که با شخصیت و اوضاع بزهکار و وقوع جرم تناسب دارد. اسلام، برای تحقق جامعه سالم، فقط به اجرای مجازات اکتفا نکرده و به عوامل دیگر برای پیشگیری از وقوع جرم و مقابله با آن‌هم پرداخته است. برخی از تدبیر پیشگیری از جرم در اسلام عبارت‌اند از: تقویت و تشویق به گرایش به معنویات و تقوی و پرهیز از دنیا محوری، تأکید بر اعتقاد داشتن به اصولی چون توحید و معاد و واقعیت پاسخگویی در محضر خداوند، نکوهش رذایل اخلاقی و تکریم فضائل اخلاقی، تشریع عباداتی چون نماز و روزه، تشریع امریکه معروف و نهی از منکر، توصیه به آسان‌گیری ازدواج، تشویق به کار و فعالیت، جلوگیری از روش‌های غیرعادلانه کسب درآمد و تشویق به کارهایی چون انفاق و قرض الحسن برای جبران فاصله طبقاتی میان فرا و

ثروتمندان، تأکید بر لزوم ایجاد فضای سالم اجتماعی، وضع قوانین تکافل اجتماعی، تحریم مسکرات، منع از حضور در مجالس گناه و بازگذاشت راه توبه برای مجرمان (احمدی ابهری، ص ۱۴۱-۱۴۳؛ قیاسی و همکاران، ج ۱، ص ۳۲۵-۳۲۷). همچنان که امروزه تدوین کنندگان سیاست جنایی، به «بایه دیده شناسی - «با هدفِ تضمین حقوق زیان دیده از جرم، و جبران خسارت وارد شده بر او به گونه‌ی مؤثر - توجه می‌کنند، در فقه کیفری اسلام هم جایگاه بزه دیده در نظر به جریان انداختن دعوای کیفری، مهم و اساسی قلمداد شده است، به طوری که در پاره‌ای جرائم، مانند سرقت و قذف، مجازات بزهکار تنها با درخواست بزه دیده صورت می‌گیرد (نجفی، ج ۴۱، ص ۵۵۰-۵۵۱). به علاوه، سیاست جنایی اسلام حاوی آموزه‌هایی برای حمایت از بزه دیده است، از جمله تأکید بر دفاع مشروع به عنوان حق مسلم بزه دیده؛ ضرورت آموزش و اطلاع‌رسانی به افرادی که به سبب وجود شرایط جرمزا در معرض خطرند؛ و ضرورت از بین بردن موقعیت‌های بزه دیدگی، مانند حفظ اموال خود و اینم کردن آن‌ها برای دشوار شدن دسترسی بزهکار و کاهش وسوسه او به ارتکاب جرم. بر پایه فقه جزایی اسلام، اگر اموال کسی به سبب قرار نداشتن در حیز مناسب سرقت شود، حمایت کیفری از او کاهش می‌یابد. برخی دیگر از مصاديق فرار از موقعیت بزه دیدگی عبارت‌اند از: احتیاط در تدوین و تنظیم قراردادها و آسنادی که منشأ حق و تکلیف‌اند؛ دقت در گزینش فردی که به او اعتماد نداشتند بی‌مورد به اشخاص، برای پرهیز از وقوع جرائمی چون کلاهبرداری و خیانت درامانت.

برخی آموزه‌های دینی و اخلاقی برای کاهش بزه دیدگی است، از جمله تأکید بر ظلم‌ستیزی و ستم‌ن‌اپذیری؛ ترویج فرهنگ صبر و مدارا در برابر بزهکاران، بهمنظور پیشگیری از تبدیل بزهکاری نوع خفیف (مانند توهین) به نوع شدید (مانند ضرب و جرح یا قتل)؛ رعایت پوشش شرعی و مناسب از سوی افراد جامعه، بهویژه زنان، برای حفظ امنیت فردی و اجتماعی؛ حمایت‌های ویژه از گروه‌های آسیب‌پذیر اجتماعی، مانند اطفال (صغار)، بهخصوص کودکان بی‌سرپرست (ایتمام) و لزوم جلوگیری از حیف و میل شدن اموال آنان. (میرخلیلی، ص ۸) هرچند امروزه ارتکاب جرم و بزهکاری آشکال جدیدی یافته، با تکیه بر آموزه‌های دینی برآمده از متون اسلامی و استنباط فقهی مبتنی بر منابع اجتهاد، همراه با یافته‌های جدید علمی دانشمندان می‌توان به پیشگیری از وقوع این جرائم و مقابله با آن‌ها مبادرت کرد. اصل صد و پنجاه و ششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و نیز اصلاح مجرمان را از جمله وظایف قوه قضائیه دانسته است.

جرائم‌شناسی مذهبی

پدیده خشونت مذهبی اگر به مثابه یک جرم تعریف گردد، مانند هر جرم دیگری دو عامل دخیل در پدیده مجرمانه می‌یابد: در یکسو مجرم و در سوی دیگر قربانی. در جرائم عمدی طبیعتاً انگیزه‌ای درونی مجرم را به سوی ارتکاب عمل مجرمانه می‌کشاند که در اصطلاح حقوقی به آن «رکن معنوی جرم» می‌گویند.

جرائم ناشی از نفرت مفهومی اجتماعی است که ارسال‌های آغازین دهه ۹۰ میلادی در کشورهای غربی وارد ادبیات حقوق کیفری گردید و گونه‌ای جدید از تقسیم‌بندی جرائم را بر اساس انگیزه مجرم برای ارتکاب جرم، ارائه نمود. در این‌گونه جرائم آنچه مجرم را به سوی قربانی می‌کشاند، کسب منفعت یا کینه و خشونت علیه شخص قربانی نیست. چه‌بسا مجرم، قربانی خود را نشناسند و تنها بر اساس نفرتی که از دسته‌های از انسان‌ها دارد، او را انتخاب کرده است. این نفرت نیز می‌تواند بر اساس عقاید (شامل دین، یا هر ایدئولوژی دیگری)، نژاد، ملت، قومیت، مذهب زبان، جنسیت یا حتی نقص عضو قربانی باشد. در مورد جرم ناشی از نفرت نیز اتفاق نظر وجود ندارد، در صورت تعریف مضيق آن، فقط نفرت‌های سازمان دار و خاصی را شامل می‌شود. با این تعریف، جرائم کمتری در این حوزه وارد خواهد شد، اما در صورت تعریف موسع آن، درصد بالایی از «جرائم میان گروهی»، جرم ناشی از نفرت محسوب خواهد شد. از طرف دیگر دسته‌ای به ذکر مصاديقی برای آن پرداخته‌اند که اگر پذیرفته شود، تعداد معده‌دی جرم همچون تجاوز جنسی یا آزار و اذیت را می‌توان جرم ناشی از نفرت دانست و اگر تحریب (خرابکاری) یا نوشته‌های دیواری مستهجن را که به علت اغراض شخصی یا گروهی ایجاد می‌شوند، جزء این جرائم بدانیم، این تعداد رو به فزونی خواهد نهاد (P.2. Hate Crimes). بسیاری از نهادها نیز در تعریف این‌گونه جرائم، انواع آن را برشمرده‌اند که در حقیقت، تقسیمی بر اساس گروه‌های اجتماعی است که جانی یا قربانی به آن تعلق دارند. پلیس شهر بریستول انگلستان جرم ناشی از نفرت را چنین تعریف می‌کند: «جرائم ناشی از تنفر هرگونه حادثه‌ای است که می‌تواند جرم کیفری باشد و ناشی از تعصب یا نفرت نسبت به شخصی به دلایل زیر است:

۱. جنسیت (شامل افراد).
۲. نژاد.
۳. عقاید و مذهب.
۴. تمایلات جنسی.
۵. سن.
۶. معلومات

جرائم ناشی از نفرت در ایران

در ادبیات حقوقی ایران چنین اصطلاحی شناخته شده نیست و قوانین ایران نیز چنین تفکیکی بین جرائم در نظر نگرفته اند، اما نا آشنا بودن ادبیات حقوقی ایران با جرم ناشی از نفرت به معنای عدم وجود چنین انگیزه هایی در بین مجرمان این کشور نیست. در ایران نیز روزانه جرائمی رخ می دهد که از نوع جرم ناشی از نفرت می باشند.

اختلافات و در گیری های قومیتی، تنفر ناشی از اختلافات مذهبی، در گیری های مذهبی به خصوص در مناطق مرزی کشور به عنوان نمونه بمب گذاری در حسینیه ای در زاهدان در ۷ خرداد ۱۳۸۸ ش، عملیات انتحاری در چابهار روز تاسوعا در تاریخ ۲۴ آذر ۱۳۸۹ ش، و انفجار نارنجک در حسینیه ای در تربت جام در تاریخ ۱۸ دی ۱۳۸۷ و آتش زدن امامزاده ای در شهرستان سوادکوه مازندران ۱۳۹۶.

تبیین عوامل وقوع جرائم ناشی از نفرت

پس از شناخت این دسته از جرائم و ارائه گزارش هایی در این مورد در ایران و سایر کشورها و اشاره به برخی از اقدامات برای جلوگیری از جرائم این چنینی در کشورهای غربی، لازم است عوامل وقوع این دسته از جرائم نیز با نگاهی جرم شناسانه واکاوی شود. برای تبیین جرم شناسانه پدیده جرائم ناشی از نفرت چند نهاد باید به صورت مستقل موربد بررسی قرار گیرند که به نظر می رسد نقشی اساسی در وقوع و افزایش این گونه جرائم دارند؛ جرائمی که آثار آن بیش از سایر گونه های جرائم بر جامعه مشهود خواهد بود. سه نهاد دولت، دین و جامعه هر چند جدای از یکدیگر نیستند وابستگی و همبستگی فراوان دارند، اما باید به منظور بررسی جرائم ناشی از نفرت، به صورت جداگانه مورد توجه قرار گیرند.

- نقش دولتها و نفرت پراکنی سیاسی

دولتها به معنای قدرت سیاسی حاکم در سرزمینی، در وقوع و گسترش این گونه از جرائم، در راستای منافع و اهداف خود، خواسته یا ناخواسته به چند صورت نقشی اصلی ایفا می کنند:

(الف) **تبليغات سياسى (پروپاگاندا)** در جهت منافع دولت: معروف است که در سال ۱۶۶۲ م. پاپ گریگوری در کلیسا کاتولیک، تشکیلاتی را برای تبلیغ مسیحیت تأسیس نمود و آن را «پروپاگاندا» نامید، واژه ای که آن زمان به معنی کلی «تبلیغ» شناخته می شد و اختصاصاً در معنی «تبلیغ آیین مسیح» مصطلح گردید. البته به تدریج و تا هم اکنون در محافل و مراکز رسانه ای و عمومی جهان از آن به مفهوم تبلیغات سیاسی یاد می شود و امروزه نیز مراد از پروپاگاندا این معنای اخیر است. رقابت سیاسی دو دولت صفوی و عثمانی در کشورهای اسلامی نیز مصدقی از همین روش دولتها محسوب می شود. جنگ و رقابت های سیاسی داخلی و خارجی پایان می پذیرد، دولتها با یکدیگر صلح می نمایند، اما بذر های نفرت، ترس و خشونتی که در دل مردم خویش کاشته اند، روز به روز قدر تمندتر می شوند و به بار می نشینند.

(ب) عدم اعتماد به قانون: تأثیر دیگر دولتها که به صورت غیر مسقیم موجب افزایش جرائم ناشی از نفرت می گردد، عدم اجرای قانون، ضعف عملکرد مجریان قانون یا اجرای سلیقه های و موردی قانون نسبت به برخی و رها کردن دسته ای دیگر از مجرمان است که منجر به عدم اعتماد جامعه نسبت به قانون و اجرای آن می گردد.

وقتی جامعه از احراق حق خود از طریق مجرای قانونی نالمی شود، خود نقش قاضی و مجری قانون را بر عهده خواهد گرفت و به احراق حقوق پنداشته خود دست خواهد زد و آتش انتقام به صورت کور در بین گروه های مختلف و متعارض شعله ورمی گردد.

راهکارها

جرائم ناشی از نفرت که بدون توجه به مرزهای کشورها گسترش می یابد و با پیشرفت و سرعت انتقال اطلاعات در عصر جدید، می تواند با سرعت بیشتری تکثیر شود، باید مورد توجه مطالعات و پژوهش های گوناگون قرار گیرد. برای ارائه راهکار در مقابله و کنترل این دسته از جرائم، به نظر می رسد باید از دو خاستگاه به این موضوع نگریسته شود.

نخست استفاده از تجارب کشورهای پیشرفته در مقابله با این موضوع در گیر بوده، اقدامات مؤثری صورت گرفته است. تشکیل سازمان های دولتی و مردم نهاد در این زمینه، کنترل پلیسی و قضایی این گونه جرائم، و پروژه های آموزشی ویژه کودکان موسوم به آموزش تحمل که با شناخت متقابل مانع به وجود آمدن حس ترس و نفرت در بزرگ سالی اشخاص می گردد، از این دسته اقدامات است.

دومین خاستگاه، توجه به مفاهیم و آموزه های دینی و فرهنگی است که می توانند علیه این گونه خشونتها شناسایی و تجهیز شوند. مانند تسامح مذهبی، اصل آزادی اجتهاد، اصل آزادی مذهب در شریعت، به رسمیت شناخته شدن استنباط های روشنمند از دین، و اصول

گفتگوی بین الادیانی و بین المذاهبی در اسلام. در ایران با توجه به تنوع فرهنگی، مذهبی و دینی و مهاجرپذیری از یکسو و قرار گرفتن در منطقه پرآشوب غرب آسیا از سوی دیگر، خطر گسترش این نوع از جرائم همواره وجود داشته است که لازم است برای جلوگیری از جرائم ناشی از نفرت، اقدامات همه‌جانبه‌ای صورت پذیرد. لازم است «انگیزه ناشی از نفرت» در قوانین جزایی به عنوان یک عامل مشدّ کیفر در نظر گرفته شود و در تحقیقات پلیسی و جنایی، پژوهش‌های لازم در مورد توصیف و تبیین این پدیده انجام گیرد. با اقدامات پلیسی گروه‌های نفرت شناسایی شوند. سازمان‌های دولتی و مردم‌نهاد با فرهنگ سازی و بهویژه آموزش و آگاهی بخشی به کودکان، فرهنگ تساهل، رواداری، سعه‌صدر و تحمل مخالف را گسترش دهند. از قرائت‌های خشن و برانگیزاننده نفرت توسط نهادهای مذهبی همه مذاهب اسلامی جلوگیری به عمل آید و درنهایت ظرفیت‌های صلح آفرین فرهنگ و تمدن اسلامی، مورد تأکید قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

- ۱- جرم ناشی از نفرت مفهومی نوین در ادبیات حقوقی جهان تلقی می‌شود و آن دسته از اقدامات مجرمانه را دربر می‌گیرد که با وجود عناصر «نفرت»، «باور» یا «اعتقاد»، «غرض» یا «پیش‌داوری» و «تعلق قربانی به گروه یا دسته‌ای خاص» ارتکاب می‌یابند و طی آن، قربانی صرفاً به دلیل تعلق به گروه یا دارا بودن ویژگی طبیعی خاصی مورد جنایت واقع می‌شود. در بسیاری از کشورهای جهان این‌گونه از جرائم را به صورت ویژه پیگیری و کنترل می‌نمایند و آن را از جهات مشدد مجازات محسوب می‌کنند. چنین اصطلاحی در واژگان حقوقی ایران موجود نیست و قوانین خاصی در این مورد وجود ندارد، اما بسیاری از مصادیق آن به‌وضوح قابل‌درک است.
- ۲- در سورد چرایی وقوع چنین جرائمی، می‌توان با تقسیم عوامل مؤثر به سه نهاد دولت، دین و جامعه به بررسی آن پرداخت. دولت‌ها از دو طریق به این‌گونه جرائم دامن زده‌اند: یکی از راه پروپاگاندا یا تبلیغات سیاسی که بر اساس منافع در طول تاریخ وجود داشته و ریشه‌های تاریخی اثرباری از نفرت در جوامع بر جا گذاشته است و دیگری عدم اجرای مناسب قانون که منجر به بی‌اعتمادی جامعه نسبت به آن و انجام اعمال خشونت‌آمیز و انتقام جویانه توسط خود مردم می‌شود. نهاد دینی به چند صورت در این مهم نقش داشته است: اولاً، در ماهیت مسائل اعتقادی و ایدئولوژیک، نفی دیگر اعتقادات و برق حدقه دانستن عقیده خود وجود دارد که موجب احساس جدایی فرد دارای آن عقیده از دیگران در وهله اول و در مراحل بعد ایجاد احساس نفرت نسبت به دیگران می‌شود.
- ثانیاً، تبلیغ دینی توسط متصدیان آن ایدئولوژی که برای حفظ سلطه و منافع خود دست به نفی دیگران می‌زنند و با «سخنان نفرت‌آمیز» در دل مخاطبان ایجاد ترس و نفرت می‌نمایند که در قالب «گروه‌های نفرت» نمایان می‌گردد و به انجام اعمال خشن متهم می‌شود. ثالثاً، «جهل مقدس» نیز احساسی دینی است که در اثر تبلیغات دینی و تعصب و کوتاه‌اندیشی ایجاد می‌شود و به عنوان نیروی محركه‌ای قدرتمند، شخص مجرم را به انواع جنایات و می‌دارد. جامعه نیز با «برچسبزنی» به اشخاص و دسته دسته نمودن آن‌ها هرگز را در سبک گروهی قرار می‌دهد که ناخودآگاه با گروهی دیگر معارض است.
- ۳- برای حل این معضل باید اقداماتی دوسویه صورت پذیرد: اول استفاده از تجارت دیگر کشورها و دوم شناسایی مفاهیم و آموزه‌های دینی و فرهنگی که می‌تواند در مورد قرائت‌های خشن از دین به کار رود. اقدامات همه‌جانبه پژوهشی، قضایی، فرهنگی، تربیتی و مدیریتی در مقابله با این نوع فraigیر از جرائم باید انجام پذیرد.

منابع و مراجع

- آسسل، مارک (۱۳۶۶)؛ دفاع اجتماعی؛ ترجمه‌ی محمد آشوری و علی حسین نجفی ابرند آبادی، تهران.
- احمدی ابهری، محمدعلی (۱۳۷۷)؛ اسلام و دفاع اجتماعی؛ چاپ اول، قم.
- اردبیلی، محمدعلی (۱۳۸۲)؛ حقوق جزای عمومی؛ چاپ اول، تهران.
- پرادرل، زان (۱۳۷۳)؛ تاریخ اندیشه‌های کیفری؛ ترجمه‌ی علی حسین نجفی ابرند آبادی، تهران.
- خوبی، ابوالقاسم (۱۹۷۵ م)؛ مبانی تکمله‌منهاج؛ نجف، افست، قم.
- دانش، تاج زمان (۱۳۸۱)؛ مجرم کیست، جرم‌شناسی چیست؛ جلد اول، تهران.
- دانشنامه جهان اسلام، زیرنظر غلامعلی حداد عادل، تهران؛ بنیاد دایره‌المعارف اسلامی، ۱۳۷۵ ش. -
- رحیمی نژاد، اسماعیل (۱۳۷۸)؛ آشنایی با حقوق جزا و جرم‌شناسی؛ چاپ اول، قم.
- سیوطی، عبدالرحمان بن ابی‌بکر (۱۴۰۴ هـ ق)؛ الدرالمنثور فی التفسیر بالماثور، ۶ ج، قم.
- شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۸۲)؛ حقوق جزای عمومی؛ چاپ دوم، تهران.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۴۱۰ هـ ق)؛ الروضۃ البهیۃ فی شرح اللمعۃ الدمشقیۃ؛ چاپ محمد کلانتر، نجف، افست، قم.
- صانعی، پرویز (۱۳۷۶)؛ حقوق جزای عمومی؛ چاپ اول، تهران.
- علی بن ابی طالب (علیہ السلام) (بی تا)؛ نهج البلاغة؛ گردآورنده: سیدرضی، چاپ صبحی صالح، بیروت چاپ افست، قم.
- عوده، عبدالقدار (بی تا)؛ التشريع الجنائي الاسلامي مقارناً بالقانون الوضعي؛ قاهره: دارالتراث العربي.
- قیاسی، جلال الدین، دهقان، حمید و خسروشاهی، قدرت الله (۱۳۸۵)؛ مطالعه‌ی تطبیقی حقوق جزای عمومی اسلام و حقوق موضوعه، چاپ اول، قم
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۱ هـ ق)؛ الکافی؛ چاپ علی اکبر غفاری، ج ۸، بیروت.
- کی نیا، مهدی (۱۳۸۲)؛ مبانی جرم‌شناسی؛ تهران.
- متقی، علی بن حسام الدین (۱۹۸۹ م)؛ کنزالعَمَال فی سنن الاقوال و الاعمال؛ چاپ بکری حیاتی و صفوہ سقا، بیروت.
- مظلومان، رضا (۱۳۵۳)؛ جرم‌شناسی؛ کلیات، چاپ اول، تهران.
- الموسوعة الفقهية، کویت: وزاره الاوقاف و الشئون الاسلامية، ج ۲۴، ۱۴۱۰/۱۹۹۰، ج ۳۳، ۱۴۱۶/۱۹۹۵.
- میرخلیلی، محمود (۱۳۸۵)، «بزه دیده‌شناسی پیشگیرانه با نگاه به سیاست جنایی اسلام»، فقه و حقوق، شماه یازدهم (زمستان).
- نجفی، محمدحسن بن باقر (۱۹۸۱ م)؛ جواهر الكلام فی شرح شرائع الإسلام؛ ج ۴۱، چاپ محمود قوچانی، بیروت.
- نجفی ابرند آبادی علی حسین و هاشمی‌بیگی، حمید (۱۳۷۷)؛ دانشنامه جرم‌شناسی؛ انگلیسی، فرانسه، فارسی، تهران.
- B. Jacobs, James & Potter, Kimberly, Hate Crimes: Criminal Law & Identity Politics, Oxford University Press, 1998
- FBI: www.fbi.gov/about-us/investigate/civilrights/hate_crimes
- National Crime prevention Council: www.ncpc.org/topics/hate-crime
- Southern Poverty Law Center: www.splcenter.org
- Stop Hate Crime: www.report-it.org.uk
- Stop Hate UK: www.stophateuk.org
- Strobl, rainer & Klemm, Jana & Wurtz, Stefanie, "Preventing Hate Crimes: experiences from Two East – German Towns", The British Journal of Criminology, Centre for Crime and Justice Studies, Vol.45, Issue 5, September 2005.
- Teaching Tolerance: www.tolerance.org
- The United States Department of Justice: www.justice.gov